

Катица Ќулавкова

Македонска академија на науките и уметностите
kulavkova@manu.edu.mk

ТРИ СОВРЕМЕНИ КИНЕСКИ ПОЕТЕСИ, ТРИ ОРИГИНАЛНИ ОПУСИ (СИНЕРГИЈА МЕЃУ ИСТОК И ЗАПАД)

Уводни културно-историски реминисценции

Во третата песна од циклусот „Стаклара“ (т.е. „Фабрика за стакло“), кинескиот поет Ouyang Jianghe (1956) вели, во стилот на древните максими: „Дојдов, видов, кажав“ (Kirin 2021: 141). Овој стих – максима може да се чита како реплика на латинската поговорка „Veni, vidi, vici“ („Дојдов, видов, победив“). Наспроти древноримската поента „победив“, ја имаме кинеската поента „кажав“ (: реков, напишав). Наспроти борбата и војната, имаме јазик, говор, писмо. Оваа реплика ме потсети на имплицитната максима впишана во буквите на старословенската глаголица: „Аз, Буки, Веди, Глаголи“ или поинаку кажано – Јас, Боже, видов, дознав, кажав, или Јас, Бог, видов, кажав...

Се чини дека писмото и говорот во кинеската и во македонската колективна меморија се поставени високо во системот на цивилизациските вредности.

а) Во кинескиот случај, јазичните вредности се стабилни во ретко долг временски континуум, и истите се сочувани (и) во писмена форма. Поради тоа, јазичните канони имале силно влијание не само на книжевните канони, туку и врз владејачките етички канони. Долготрајните епохи на кинеската историја биле препознатливи според доминантните јазични, книжевни и етички конвенции. Поетите биле сензибилни на духот на епохата, во нивната поезија се отсликани главните обележја на кинеската култура. Така се создавала традицијата и се формирала претставата за модерното.

Од дистанца гледано, во културните традиции низ вековите е отсликан јазичниот синкретизам на кинеската нација. Тој синкретизам бил заснован врз принципот хармонија: – хармонија меѓу сликата и поимот, меѓу речта и писмото, меѓу звукот и ритмот; – хармонија меѓу естетиката, етиката, филозофијата, религијата и народните верувања. Не случајно антропологијата го разбира погледот на свет како начин на којшто се доживува јазикот. Можеби поради тоа, во студиите за културната антропологија на кинеската нација се истакнува смислата за рамнотежа, праведност, лојалност и чесност, потоа потребата од естетичност во секоја сфера, во малите како и во големите нешта на егзистенцијата: од една страна – културата на мирот, а од друга – ритуалот на чајот. Таквата милениумска перцепција на светот го изградила култот на убавото: во јазикот, во просторот, во храната, во етикетањето... Во таквата слика на светот била маргинализирана нарцисоидната егоцентричност, а важна внатрешната хармонија. Култот на малите големи нешта кореспондирал со филозофско-етичките аспекти на конфесијата, било да се работи за таоизам, конфучијанизам или будизам.

Стабилните естетски, културни и морални системи можеле да се востановат благодарение на империјално-државниот континуитет на долговечните кинески династии. Тие ја смислата за архивирање на знаењата, фактите и артефактите и почитта спрема културното наследство. Во таа смисла, при смената на династиите доаѓало до модификации на експресивните канони, но не и до радикална (темелна) ревизија на системот. Тоа ни дава за право да зборуваме за еден вид архетипски структури на кинеската култура и уметност.

б) Македонската културна историја, исто така е древна и богата. Таа исто така во голема мера се остварувала во рамки на грандиозни империи (антички, средновековни), но сепак македонската културна историја не ја постигнала стабилноста карактеристична за кинеската. Македонската култура не секогаш била приоритет на империите во чишто рамки се практикувала. Освен тоа, при промена на империјалните режими доаѓало до темелна промена на владејачкиот систем на културни и јазични канони. Во некои империјални системи, на пример, македонскиот говорен јазик бил маргинализиран, тенденција која не е сосема туѓа и на современата епоха. Македонската жива и пишана реч некогаш била маргинализирана од власта, а некогаш од соседите кои имале колонијалистички и геостратешки претензии. Поради тоа, македонскиот јазик е сочуван во разни писма – некои автентични, како глаголицата и кирилицата, некои туѓи, официјални писма,

како грчкиот алфабет и латиницата. И покрај ваквиот плурализам на писмената традиција, од која што најстабилна е црковнословенската, постепено се создавал специфичниот македонски јазичен код.

Македонците имале и високо развиена усна традиција – живописно народно предание, богата колективна меморија, релативно стабилен систем на пагански и христијански верувања и митски слики, музичка култура и иконографија. Но, улогата на поединецот и на семејството во создавањето на народната културна традиција во Македонија е значајна. Таа компензира добар дел од отсуството на државни институции со македонски предзнак. Таа ги надоместува празнините (т.н. дисконтинуитет) во архивирањето на минатото. Таа се спротивставува на погрешните интерпретации на идентитетот кој, колку повеќе се оспорува, толку повеќе се диференцира.

Во новата ера, за разлика од старата, Македонците го освојувале својот простор на културата, а не туѓи територии. Кај современите Македонци не е развиен колонијалистичкиот поглед на свет, што се рефлектира и врз државните развојни стратегии. Како последица на политиките на отстапки, Македонија дури и со уставен амандман се откажа од грижата за македонското малцинство во соседните држави, значи надвор од границите на македонската држава. Иронично кажано, Македонците се мајстори во губењето на своите етно-географски територии. Од друга страна, пак, јазичното, книжевното и културното наследство ги обединува Македонците, независно од тоа во чии државни граници тие се наоѓаат. А често се наоѓале во туѓи граници и често немале право на избор.

Нешто слично се забележува и во современата кинеска поезија: колку и да се отвора спрема светот, таа останува верна спрема себе, спрема својот јазик.

в) Компаративно гледано, и во големата Кина, и во малата Македонија, присутна е идејата за древноста, некогаш сфатена како историја, некогаш како мит за древноста. Јазикот, и во едниот, и во другиот случај, било во писмена или во усна форма, се претворил во огромен и таинствен архив на сеќавања и знаења. Древноста на културата, писменоста, јазикот и книжевноста го покренува прашањето на традицијата. Современата кинеска поезија е автентична, фасцинантна, а би била и авангардна во буквална смисла на зборот кога би се создале соодветни услови – добар превод, интензивна комуникација, медиумско присуство, синолошка научна промоција ширум светот.

Современата македонска книжевност е развиена и покрај тоа што не го следела истиот развоен модел како западноевропските книжев-

ности. Македонците не се ни европо-центрични, ни македоно-центрични. Не се ни Исток, ни Запад. И кај нив постои извесен духовен синкретизам. И кај нив, како кај Кинезите, поезијата е дом на битието. Македонците се дел од големиот комплекс на словенски, балкански и европски култури, но се отворени и за традициите кои доаѓаат од Исток, од Азија. Тие, спознавајќи ги источните традиции, вклучително и кинеската, би можеле подобро да ја спознаат сопствената традиција. Затоа е добредојдена секоја можност за компаративни и контрастивни истражувања.

Поезијата на три современи кинески писателки (поетеси)

Во фокусот на ова истражување е поезијата на неколку современи поетеси од Кина: Чжао Си', Минг Ди и Ли Суо. Основна толкувачка претпоставка е дека поезијата на поетесите има одредени авангардни одлики, како и дека самите поетеси се водечки фигури во современата книжевна сцена на Кина. Притоа, општите познавања на поетскиот дискурс и увидот во меѓународната поетска сцена се добра основа за првично исчитување на неколку опуси на современи кинески поетеси. Во нивната поезија се води интересен интерлитерарен и интеркултурен дијалог, поради што доаѓа до извесна синергија меѓу кинеската, западноевропската и американската поезија, меѓу актуализацијата на древната кинеска и хеленска митологија.

„Бескрајно богатата кинеска поетска сцена“ (Miroslav Kirin 2022) е незамислива без поезијата на жените поети. Кога се класифицира стилски современата поезија на Кина (од последните три децении, главно од 1989 наваму),¹ антологичарите и преведувачите од „западниот свет“, вклучително и оние од нашиот јужнословенски ареал, истакнуваат три големи стилски целини: 1) Прво, поезијата на разговорен јазик (Yi Sha, Yu Jian); 2) Второ, поезијата на јазичноста, експериментот и дијалогот со традицијата (Xi Chuan i Ouyang Jianghe); и 3) Трето, *поезијата на особениот женски поглед на свет* (Wang Xiaoni, Zhai Yongming) (Kirin 2022).

¹ Според Rémi Mathieu (2015), кинеската поезија доживува револуционерен пресврт со модернистичкото движење под знакот „јазик за сите“ (*baihua*), со воведувањето на „слободниот стих“ и влијанието на американскиот поет Волт Витмен. „Во 20 век, кинеската поезија доживеа вистинска револуција, преку контакт со Западот и создавајќи свој модерен поетски јазик, во рамки на движењето познато како *baihua* или „јазик за сите“. Поетот Гуо Моруо (1892–1972), на пр., почнал да пишува поезија во слободен стих, под влијание на американскиот поет Волт Витмен.

Како да се дефинира тој *особени женски поглед на светот*?

Одговорот е даден не толку во стереотипна феминистичка смисла, колку во решителноста на жените во клучни пресвртни историски мигови да излезат од социјалната и политичката маргина и да ја кажат вистината што другите ја маскираат или ја игнорираат. Жените поети умеат да ризикуваат. Тие се спротивставуваат на табуата, на авторитетите, затоа што се љубопитни, сензибилни. Тие знаат да принесат жртва, умеат да изведат ритуал, имаат посебна дарба за перформанс, за раѓање на новото.

Традицијата на женската поезија во Кина е приказна за континуитетот и драма на пресвртите. Жените заземаат важна улога во развојот на кинеската поезија и при тоа не се реплика на поезијата на мажите, туку нудат свој необичен поглед на свет, своја визура, своја естетска употреба на јазикот. Одговорот е навестен во древната римска максима од уводниот дел на овој оглед, „Дојдов, видов, кажав“. Жените кажуваат слободно и кога другите молчат. Жените поети кажуваат не заради егзибиционизам. Тие знаат дека „во јазикот е вистината“, а не во виното. Уметноста демистифицира, затоа не може да се служи со флоскули. Затоа поезијата на добрите поетеси е некаде меѓу конечното и бесконечното, меѓу профаното и сакралното, меѓу суптилното и хроброто, меѓу своето и туѓото, меѓу канонот и слободата.

Како да се илустрира оваа теза со малку тековни примери?

Чжао Си² / **Zhao Si**,² во збирката *Во блесок на молња: љегесеј и чешири љесни на космичка визија In a flash of lightning : fifty-four poems of cosmic vision* (2023) создава хибридна поезија, делумно учена и „научна поезија“ (poetry of science), поезија на космосот, на бесконечното. Лексички, нејзината поезија се наоѓа отаде вообичаените поетски граници, затоа што таа користи научни термини и промислува феномени со коишто се занимава физиката, квантната физика, математиката, астрономијата. Таа потсетува на „научната поезија“ на македонската поетеса Вера Чејковска (1954), сеизмолог и физичар, која не можејќи да избегне од себе, ги спои во едно науката и поезијата.

Чжао Си пишува поезија заинтересирана за холокаустот („Градина на розите“/Garden Rose), за човечката судбина и за митологијата (Купидон, Атена, Сизиф, Венера, Зевс / Cupidon, Athena, Sisyphé, Vénus, Zeus). Таа ги надминува јазичните, културните и географските

² Чжао Ши (1972) е автор или преведувач на 18 книги. Таа има преведено книги на Томас Шаламун, Тед Хјуз, Јанис Риџос, Харолд Блум, и др. Нејзината поезија е преведена на 16 јазици.

растојанија (MeYer 2023, Introduction).³ Таа се инспирира не само од домицилната кинеска, туку и од други, странски митологии и традиции на коишто алудира и реферира: од грчко-римската митологија, преку англиската, до полската и словенечката поезија (Dupré, 2023). Таа се соочува подеднакво и со конкретната, видлива и тактилна стварност, и со апстрактната и невидливата (езотерична).

Таа го детабузира говорот на телото и говорот за телото, за женската и машката телесност и еротизам. Во песната „Поетесата Атена Палас“ таа вели, без етички скрупули:

„Наместо секс, пишувам со океанот
и неговите бесни бранови во мојата утроба...“

А во песната „Овоштарникот на меморијата“ (2023: 60), таа вели: „Во мене има веќе еден Бог“ „Небото е во телото“, или „Не постои Бог надвор од мене.“⁴ Колку и да звучи како blasfemiја од некои ригидни религиски позиции, ваквата антропоцентрична визура ја нагласува одговорноста на индивидуата да се ослободи од надворешните стеги, од лажните идоли и авторитети. Затоа звучи уверливо и потресно кога лирскиот субјект се идентификува со луѓето кои страдаат за време на „бруталниот танц на опстанокот“ („Љубовен танц“):

„Тие уморни лица се и мое лице;
тие безнадежни срца, цело мое срце;
тие луѓе кои се борат внатре во мене се борат...“

Минг Ди или **Минди** (明迪: Ming Di Mindy) е дводомна поетеса од дијаспората, која живее во Калифорнија (Лос Анџелес), но често престојува и во Кина (Пекинг), која има двојна припадност и која поврзува две различни традиции и поетики, кинеската и американската. Таа пишува и на кинески, и на англиски јазик. Доминанта на нејзиното творештво е токму дијаспоричната состојба, откорнатоста, раскилот,

³MeYer (2023) пишува: „Жао Си е поетеса која, било преку нејзината наклонетост кон меѓународна визија, или преку нејзината силна поврзаност со европскиот стих (поезија), го опфаќа јазот помеѓу источниот и западниот ум. И токму оваа способност да се премостат традициите, да се замолат нејзините читатели да го видат бесконечното во конечното, го прави ова издание важен дијалог кој ги зближува кинеските и англиските читатели.“

⁴ Кинескиот филозоф Xia Kejun вели во „postscript“ /afterword / поговорот кон англиското издание од 2023 дека поезијата на Чжао Си е „полифоничен текст на мешани гласови“ (polyphonic writing of mixed voices) и дека таа ги поврзува класичната елеганција на исказот во исто време кога се придржува до модерната фрагментација (“...classic elegance of the sentence, while keeping modern fragmentation...”). Поезијата е како уроборос...

подвоеноста, биполарноста, што претставува рефлексija и на нејзиниот живот спрострен меѓу кинеската и американската традиција, меѓу кинескиот и англискиот јазик. Таа, исто така, е истакнат преведувач на современата кинеска поезија на англиски. Многу добро е упатена во денешната поетска сцена во Кина и во светот, а има учествувано и на Струшките вечери на поезијата во Македонија. Минг Ди е автор на седум книги поезија напишани во оригинал на кинески јазик. Освен тоа, таа има објавено и неколку книги и избори од нејзината поезија на англиски, како и на други јазици.

Поезијата на Минг Ди е автопоетички определена како визуелна, интерконективна и лунарна (таа има цел циклус посветен на медитации за Луната и лунарноста како специфичен топос на кинеската поезија низ историјата). Минг Ди е, следствено, тематски чувствителна и отворена спрема искуства, опуси и историски фигури од разни дискурси и медиуми: сликарството, музиката, книжевноста, историјата. Нејзината поезија се темели врз интеркултурни и интермедиијални начела. Песните на Минг Ди претставуваат реминисценција на разни епохи, уметности, автори, индивидуални сензибилитети и митологии (кинеска, хеленистичка).

Li Suo (1986)⁵ е една од помладите поетеси која има што да каже и знае и умеа да го каже она кое го трауматизира современиот човек, посебно жената денес, вклучително и во време на Ковид изолацијата 2020–2022. Неколките нејзини песни објавени на англиски во www.poetryinternational.com (Kashgar 2008) ја легитимираат како поет кој искажува потресни, па и брутални нешта за современиот свет, низ суптилни асоцијации, слики и алузии. На пример, во песната за нејзиниот роден град Кашгар, по првичните питорескни фрагменти кои го доловуваат сплинот на овој град, таа, наместо да направи некој очекуван пресврт, поентира со кулминација на сликата на „сушата“ во природата, во урбаниот простор и во сферата на меѓучовечките и интимните односи, па вели:

„... во Кашгар сè е суво -
дури и очите и усните на љубовникот“.

Суптилниот јазик искажува безнадежни ситуации. Сепак, не се работи за апокалиптична визија, туку за свест дека е неопходна се-

⁵ Ли Суо (里所: Li Suo) е поетеса од релативно помладата генерација (род. 1986). Таа пишува поезија со женски мотиви. Преведувана е на англиски јазик (тука може да прочитате неколку англиски преводи на нејзини песни: https://www.poetryinternational.com/en/poets-poems/poets/poet/102-29534_Li). Одлично се служи со англискиот јазик. Го превела и издала Чарлс Буковски на кинески.

лидба, промена, драматичен пресврт за да не се изгуби смислата за хуманото, кое всушност и тешко би постоело ако е лишено од примарната/примитивна уметност на еросот. Стиховите на Ли Суо зборуваат за „еликсирот на слободата / кој сè уште не е доволно горчлив“. Поезијата кажува битни нешта кога е слободна, што не значи дека слободата е сама по себе „песна и игра“ или „мед и млеко“.

Поезијата на Чжао Ши, Минг Ди и Ли Суо е показ дека современата кинеска поезија е втемелена во богатата кинеска културна традиција (митологија, книжевност, уметност, јазик), но исто така и отворена за културен и поетички дијалог со актуелните матрици во западно-европската и американската книжевност. Во таа своја двојна ориентираност, кинеските поетеси денес остваруваат не само однос на експресивна синергија, туку и создаваат свој оригинален стилски образец. Женскиот поглед на свет, оттаму, е повеќе признак на неспорна оригиналност, одошто маркер на некаков феминистички идентитет на кинеските поетеси и нивното книжевно дело.

Литература

- Dupré, Louise. 2017. Préface, 30 poems version for participating into the 2017 Trois-Rivières festival in Canada.
- Kashgar, Marvelous 2008. A Pearl Ship on Wednesday, Empty Mountain, White Mulberries, How to Fall Asleep According to the US Navy, We Had Lobster That Day, Breakup ...
- Kirin, Miroslav 2021. *Nezavršeno putovanje*. Čitanka suvremene kineske poezije, Preveo i pripremio Miroslav Kirin, Zagreb, Hrvatski PEN centar. Ronald Goršić
- Kirin, Miroslav (08. 08. 2022). Moja čitanka otvara vrata u kinesko pjesništvo, <https://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/miroslav-kirin-moja-citanka-otvara-vrata-u-kinesko-pjesnistvo-15232513>, Karmela Devčić.
- Mathieu, Rémi, sous la direction de. 2015. « Jades entre les cailloux », in *Anthologie de la poésie chinoise - la poésie chinoise de l'Antiquité (-IXe siècle au -IIe siècle) aux époques moderne et contemporaine*. Paris, Gallimard, « la Pléiade ».
- Si, Zhao. 2023. *In a flash of lightning : fifty-four poems of cosmic vision*; translated by Bruce Meyer with Xuan Yuan and Tim Lilburn. (Canada, Eile Editions Ltd ~ www.ExileEditions.com). Introduction and translation by Bruce Meyer. Poems originally published in *White crow* (白乌鸦) and *Disappearing, recalling* (消失 · 记忆). ISBN 9781550969436 (Kindle).

Sjanghua, Cang, prir. 1994. *Antologija savremene kineske poezije*, prevod s kineskog j. Radoslav Pusić, Beograd, Filip Višnjnić.

Suo, Li. www.poetryinternational.com (translated into English by Lucas Klein), “Contemporary Chinese Women Poetry: meeting, researching, selecting, translating and on-line workshop, public presentation”.

Katica Kjulavkova

THREE MODERN CHINESE WOMEN POETS, THREE ORIGINAL OPUSES
(SYNERGY BETWEEN EAST AND WEST)

S u m m a r y

The interpretation of contemporary Chinese women poetry is based mostly on general knowledge of poetry, poetics and selection of poetry translated into English, French and Croatian. In the focus of interpretation is the poetry by Zhao Si', Ming Di, and Li Suo. The question is whether exist particular Chinese women view of the world and what is the role of the Chinese women poets in the time of significant cultural and social transformations. Reading some of the works of the three female poets from China shows that an interesting interliterary and intercultural dialogue is conducted in their poetry. As a result of that existential and poetic dialogue, there is a certain synergy between Chinese, Western European and American poetry, between the actualization of ancient Chinese and Hellenic mythology. The short introduction gives comparative perception among Chinese and Macedonian cultural and linguistic traditions.

Keywords: contemporary Chinese women poetry, particular female world view, synergy, intercultural dialogue, China, Zhao Si', Ming Di, Li Suo, Macedonia.

